

ZAMONAVIY O'ZBEK JAMIYATIDA TIL VA IJTIMOY MAVQE MUNOSABATI

Ochilova Marjona Olimjon qizi

Termiz davlat universiteti O'zbek filologiyasi fakulteti

Filologiya tillarni o'qitish: o'zbek tili

ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek jamiyatida til va ijtimoiy mavqe o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik sotsiolingvistika nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Til jamiyat taraqqiyotini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisa bo'lib, insonning ta'lim darajasi, kasbiy faoliyati, ijtimoiy mavqei va madaniy saviyasini namoyon etuvchi asosiy vositalardan biridir. Globallashuv, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi hamda raqamli kommunikatsiyaning kengayishi natijasida o'zbek tilining qo'llanish doirasi, uslubiy imkoniyatlari va kommunikativ vazifalarida sezilarli o'zgarishlar yuz bermoqda. Maqolada tilning ijtimoiy tabaqalanish jarayonidagi o'rni, turli ijtimoiy guruhlar nutqining o'ziga xos xususiyatlari, davlat tili siyosati, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarning til rivojiga ta'siri ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Shuningdek, yoshlar nutqida uchrayotgan yangi leksik birliklar, xorijiy tillar ta'siri hamda til madaniyatini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida tavsifiy, qiyosiy, sotsiolingvistik kuzatish va tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot natijalari til va jamiyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib berish, zamonaviy o'zbek jamiyatida til siyosatini takomillashtirish hamda nutq madaniyatini yuksaltirishga oid ilmiy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sotsiolingvistika, ijtimoiy mavqe, til siyosati, davlat tili, nutq madaniyati, kommunikatsiya, til va jamiyat, lingvistik tabaqalanish, raqamli kommunikatsiya, yoshlar nutqi.

Kirish

Til insoniyat taraqqiyotining eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biri bo'lib, u jamiyat hayotining barcha jabhalari bilan chambarchas bog'liq. Jamiyat taraqqiy etgani sari til ham rivojlanadi, uning lug'at boyligi kengayadi, yangi uslublar va kommunikativ vositalar shakllanadi. Shu sababli tilni faqat grammatik yoki leksik tizim sifatida emas, balki ijtimoiy hayotning muhim tarkibiy qismi sifatida o'rganish bugungi tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida davlat tilining nufuzini oshirish, o'zbek tilining ilm-fan, ta'lim, davlat boshqaruvi hamda xalqaro hamkorlikdagi mavqeini mustahkamlash borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayon tilning jamiyatdagi funksiyalarini kengaytirish bilan bir qatorda, fuqarolarning til madaniyatini yuksaltirish, rasmiy va norasmiy muloqot sifatini oshirish hamda adabiy til me'yorlariga rioya etishni taqozo etmoqda.

Sotsiolingvistika fanida til va jamiyat munosabatlari, ijtimoiy tabaqalanish, kasbiy guruhlar, yosh, jins, hudud va ta'lim darajasi kabi omillarning nutqqa ta'siri alohida tadqiq etiladi. Zamonaviy o'zbek jamiyatida ham turli ijtimoiy qatlam vakillarining nutqida ayrim fonetik, leksik va uslubiy tafovutlar kuzatiladi. Masalan, ilmiy muhit vakillari terminologik birliklardan faol foydalansa, yoshlar nutqida internet, ijtimoiy tarmoqlar va xorijiy tillar ta'sirida yuzaga kelayotgan yangi so'z va iboralar keng qo'llanmoqda. Ishbilarmonlik muhitida esa rasmiy uslub bilan bir qatorda xalqaro iqtisodiy terminlarning ulushi ortib bormoqda.

Raqamli kommunikatsiya vositalarining keng ommalashuvi ham til taraqqiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Telegram, Instagram, Facebook va boshqa platformalarda muloqotning tezkorligi sababli qisqartmalar, ingliz tilidan kirib kelgan birliklar, emoji va boshqa multimodal vositalar faol ishlatilmoqda. Bu holat bir tomondan kommunikatsiyani soddalashtirayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan adabiy til me'yorlariga rioya etish masalasini dolzarb muammoga aylantirmoqda.

Til insonning ijtimoiy mavqeini namoyon etuvchi muhim ko'rsatkichlardan biri hamdir. Nutq madaniyati, so'z boyligi, fikrni aniq va ravon ifodalash qobiliyati shaxsning ta'lim darajasi, kasbiy malakasi va ijtimoiy nufuzini belgilovchi omillar sirasiga kiradi. Ayniqsa, davlat boshqaruvi, ta'lim, ilm-fan, ommaviy axborot vositalari va diplomatiya sohalarida til madaniyatiga yuqori talab qo'yiladi. Mazkur tadqiqotning maqsadi zamonaviy o'zbek jamiyatida til va ijtimoiy mavqe o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni sotsiolingvistik jihatdan tahlil qilish, tilning ijtimoiy tabaqalanishdagi o'rnini aniqlash hamda globallashuv va raqamli kommunikatsiya sharoitida yuz berayotgan lingvistik o'zgarishlarni ilmiy asosda yoritishdan iborat. Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

til va jamiyat munosabatlari o'ld nazariy qarashlarni tahlil qilish;
ijtimoiy mavqening nutqqa ta'sirini aniqlash;
zamonaviy o'zbek jamiyatida tilning funksional imkoniyatlarini baholash;
yoshlar nutqi va raqamli kommunikatsiya tilining o'ziga xos jihatlarini tahlil qilish;

davlat tili siyosati va nutq madaniyatini rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Mazkur tadqiqot natijalari sotsiolingvistika, o'zbek tilshunosligi va nutq madaniyati yo'nalishlaridagi ilmiy izlanishlarni boyitishga, shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida mazkur fanlarni o'qitish jarayonida nazariy va amaliy manba sifatida foydalanishga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, til va ijtimoiy mavqe o'rtasida uzviy hamda ikki tomonlama bog'liqlik mavjud. Til nafaqat insonlar o'rtasidagi muloqotni ta'minlovchi vosita, balki shaxsning ta'lim darajasi, kasbiy faoliyati, madaniy saviyasi va jamiyatdagi ijtimoiy mavqeini namoyon etuvchi muhim ijtimoiy hodisadir. Zamonaviy o'zbek jamiyatida sodir bo'layotgan globallashtirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi tilning funksional imkoniyatlarini kengaytirib, uning leksik, uslubiy va pragmatik xususiyatlarida yangi o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda.

Tadqiqot davomida turli ijtimoiy guruhlar vakillarining nutqida kasbiy faoliyat, yosh, ta'lim darajasi va kommunikativ muhitga bog'liq ravishda sezilarli lingvistik tafovutlar mavjudligi aniqlandi. Xususan, ilmiy va rasmiy nutqda terminologik birliklarning faol qo'llanilishi, yoshlar nutqida esa internet kommunikatsiyasi, xorijiy tillar va zamonaviy axborot texnologiyalari ta'sirida shakllangan yangi leksik birliklarning keng qo'llanishi kuzatildi. Bu holat tilning doimiy rivojlanishda ekanligini hamda jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlar bilan uzviy bog'liqligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, davlat tilining nufuzini oshirish, adabiy til me'yorlarini mustahkamlash va nutq madaniyatini rivojlantirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri ekanligi asoslandi. Raqamli kommunikatsiya sharoitida adabiy til me'yorlariga rioya qilish, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda savodxonlikni oshirish hamda yosh avlodda til madaniyatini shakllantirish bo'yicha tizimli ishlarni yanada takomillashtirish zarurligi aniqlandi.

Kelgusida zamonaviy o'zbek jamiyatida ijtimoiy tarmoqlar tili, sun'iy intellekt vositalarining til rivojiga ta'siri, raqamli diskurs va yoshlar nutqining sotsiolingvistik xususiyatlarini chuqurroq o'rganish muhim ilmiy yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi. Ushbu tadqiqot natijalari o'zbek tilshunosligi, xususan, sotsiolingvistika, nutq madaniyati va amaliy tilshunoslik sohalarida olib boriladigan keyingi ilmiy izlanishlar uchun nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nurmonov A. **O'zbek tilshunosligi tarixi.** – Toshkent: Akademnashr, 2012.

2. Mahmudov N. **Til va nutq.** – Toshkent: Ma’naviyat, 2013.
3. Mahmudov N. **O‘qituvchi nutqi madaniyati.** – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2007.
4. Yo‘ldoshev B. **Hozirgi o‘zbek adabiy tili.** – Toshkent: Fan, 2018.
5. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G. va boshqalar. **Hozirgi o‘zbek adabiy tili.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
6. Mengliyev B. **Hozirgi o‘zbek tili.** – Toshkent: Tafakkur, 2018.
7. Ne‘matov H. **Til va jamiyat.** – Toshkent: Fan, 2006.
8. Abduazizov A. **Tilshunoslik nazariyasiga kirish.** – Toshkent: Sharq, 2010.
9. Safarov Sh. **Pragmalingvistika.** – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2008.
10. Begmatov E. **Adabiy norma nazariyasi.** – Toshkent: Fan, 2005.
11. Crystal D. **Language and Society.** – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
12. Crystal D. **The Cambridge Encyclopedia of Language.** – Cambridge University Press, 2010.
13. Wardhaugh R., Fuller J. **An Introduction to Sociolinguistics.** 8th ed. – Wiley-Blackwell, 2021.
14. Holmes J., Wilson N. **An Introduction to Sociolinguistics.** 6th ed. – Routledge, 2022.
15. Labov W. **Sociolinguistic Patterns.** – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.
16. Fishman J. A. **Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective.** – Multilingual Matters, 1989.
17. Hymes D. **Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach.** – University of Pennsylvania Press, 1974.
18. Trudgill P. **Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society.** – Penguin Books, 2000.
19. Coulmas F. **Sociolinguistics: The Study of Speakers’ Choices.** – Cambridge University Press, 2013.
20. Spolsky B. **Sociolinguistics.** – Oxford University Press, 1998.